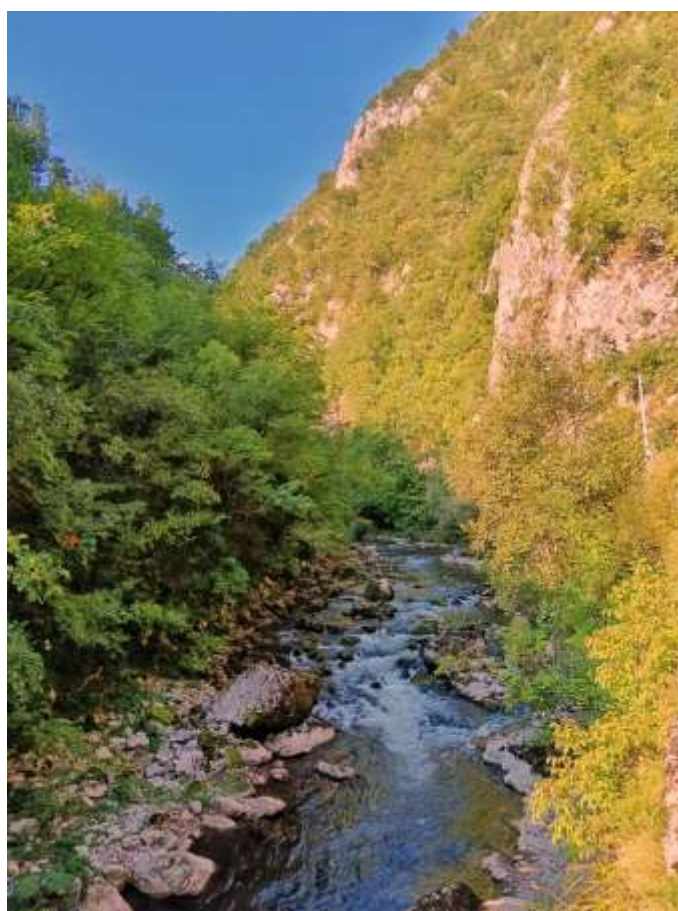

ПРЕДЕО ИЗУЗЕТНИХ ОДЛИКА „КЛИСУРА ЂЕТИЊЕ“

ПРЕДЛОГ ПЛАНА УПРАВЉАЊА 2024 - 2033. године

Новембар 2025.

САДРЖАЈ

Увод.....	4
1. Приказ главних природних и створених вредности, као и природних ресурса	6
1.1. Природне вредности и природни ресурси (Извод из Студије заштите)	7
1.2. Геолошке карактеристике.....	7
1.3. Педолошке одлике	8
1.4. Хидролошке одлике.....	8
1.5. Климатске одлике	10
1.6. Флора.....	10
1.7. Фауна.....	12
1.7.1. Дневни лептири	13
1.7.2. Ихтиофауна	13
1.7.3. Херпетофауна	14
1.7.4. Макрозообентос	14
1.7.5. Фауна птица.....	15
1.7.6. Териофауна	15
1.8. Створене вредности	17
1.9. Културно историјско наслеђе.....	18
1.10. Споменици културе	19
2. Оцена стања животне средине заштићеног подручја	20
3. Преглед конкретних активности, делатности и процеса који представљају фактор угрожавања заштићеног подручја.....	21
3.1. Изградња обилазнице око Ужица.....	23
4. Дугорочни циљеви заштите, очувања и унапређења и одрживог развоја ПИО „Клисура Бетиње“	24
5. Анализа и оцена услова за остваривање тих циљева	25
6. Приоритетне активности и мере на заштити, одржавању, праћењу стања и унапређењу природних и створених вредности.....	25
7. Приоритетни задаци научно - истраживачког и образовног рада.....	28
8. Планиране активности на одрживом коришћењу природних вредности, развоју и уређењу простора	29
8.1. Мере за унапређење институционалних капацитета управљача	31
9. Просторна идентификација планских намена и режима коришћења земљишта..	32
10. Активности на промоцији вредности заштићеног подручја	36
11. Студијска (истраживачка), програмска, планска и пројектна документација потребна за спровођење циљева и активности	37

12.	<i>Облици сарадње и партнерства са локалним становништвом и другим власницима и корисницима непокретности.....</i>	38
13.	<i>Активности и мере на спровођењу Плана са динамиком и субјектима реализације Плана управљања и начин оцене успешности његове примене.....</i>	40
14.	<i>Финансијска средства и друге материјалне претпоставке за извршавање поверених послова у управљању заштићеним подручјем и начин њиховог обезбеђења .</i>	43

Увод

Законски основ за израду Плана управљања Пределом изузетних одлика „Клисура Ђетиње“, садржан је у одредбама чланова 52. и 53. Закона о заштити природе („Сл. гласник РС“, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 - исп. 14/2016, 95/2018-др.закон и 71/2021).

Према члану 52. Закона, управљач доноси план управљања за период од десет година.

За одређена заштићена подручја, актом о проглашењу може бити предвиђено да се план управљања доноси за краћи период (појединачна стабла, дрвореди и слично).

Планом управљања одређује се начин спровођења заштите, коришћења и управљања заштићеним подручјем, смернице и приоритети за заштиту и очување природних вредности заштићеног подручја, као и развојне смернице, уз уважавање потреба локалног становништва.

Правна лица, предузетници и физичка лица дужни су да обављају делатности у заштићеном подручју у складу са планом управљања.

Пре истека периода на који се план доноси анализира се његово спровођење и остварени резултати, а ако је то потребно може се вршити његова ревизија.

Чланом 53. Закона о заштити природе дефинисан је садржај плана управљања.

План управљања садржи нарочито:

- 1) приказ главних природних и створених вредности, као и природних ресурса;
- 2) оцену стања животне средине заштићеног подручја;
- 3) преглед конкретних активности, делатности и процеса који представљају фактор угрожавања заштићеног подручја;
- 4) дугорочне циљеве заштите, очувања и унапређења и одрживог развоја;
- 5) анализу и оцену услова за остваривање тих циљева;
- 6) приоритетне активности и мере на заштити, одржавању, праћењу стања и унапређењу природних и створених вредности;
- 7) приоритетне задатке научноистраживачког и образовног рада;
- 8) планиране активности на одрживом коришћењу природних вредности, развоју и уређењу простора;
- 9) просторну идентификацију планских намена и режима коришћења земљишта;
- 10) активности на промоцији вредности заштићеног подручја;
- 11) студијску (истраживачку), програмску, планску и пројектну документацију потребну за спровођење циљева и активности;
- 12) облике сарадње и партнерства са локалним становништвом и другим власницима и корисницима непокретности;
- 13) активности и мере на спровођењу плана са динамиком и субјектима реализације плана управљања и начин оцене успешности његове примене;
- 14) финансијска средства и друге материјалне претпоставке за извршавање поверених послова у управљању заштићеним подручјем и начин њиховог обезбеђења.

План управљања заштићеним подручјем, које је истовремено и подручје еколошке мреже у складу са законом, садржи све елементе управљања овог дела еколошке мреже.

Одлуке о проглашењу Предела изузетних одлика „Клисура Ђетиње“ донеле су Скупштина града Ужица, број 503-20/2016. од 29. јуна 2023. године („Сл. лист града Ужица“, бр. 23/23) и Скупштина општине Чајетина, број 02-72/2023-01 од 20. јула 2023. године („Сл. лист општине Чајетина“, бр. 6/23). Наведеним одлукама Предео изузетних одлика „Клисура Ђетиње“ поверен је на управљање Туристичкој организацији Ужица.

Сагласност на План управљања дају надлежни органи за заштиту животне средине града Ужица и Општине Чајетина, по претходно прибављеном мишљењу Завода

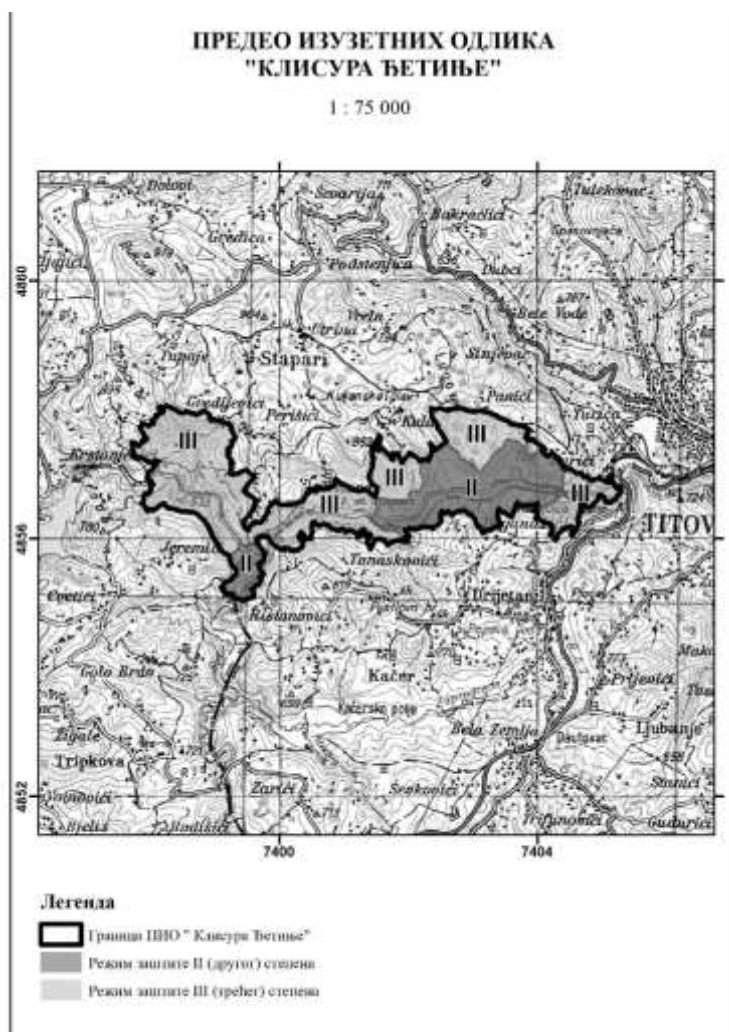
за заштиту природе Србије. Извештај о остваривању плана управљања доставља се надлежном органу најкасније 60 дана пре истека периода за који је план донет.

План управљања се остварује годишњим програмом управљања, што омогућава савремен и ефикасан начин очувања и унапређења заштићеног природног добра, као и његово коришћење у складу са основном наменом. На годишњи програм управљања сагласност дају надлежни органи за заштиту животне средине града Ужица и Општине Чајетина.

Поред плана управљања и годишњих програма, управљање овим заштићеним подручјима уређено је и Правилником о унутрашњем реду и чуварској служби који доноси управљач уз сагласност надлежног органа Града и Општине.

Управљач је дужан да обезбеди унутрашњи ред и чување заштићеног подручја у складу са Правилником о унутрашњем реду и чуварској служби који доноси, уз сагласност надлежног органа.

План управљања утврђује основе деловања Туристичке организације - као управљача, на спровођењу мера заштите, даљег уређења, презентације и коришћења овог природног добра у периоду 2024 - 2033. године. Остваривање овог Плана зависиће од степена финансијске, стручне и друге подршке државних органа, институција, Града Ужица, Општине Чајетина, донатора и саме Туристичке организације Ужица.

Карта 1, ПИО „Клисура Ћетиње“ са границама режима II и III степена заштите

Према Закону о заштити природе („Сл. гласник РС“, број 36/2009, 88/2010, 91/2010 - исп. 14/2016, 95/2018-др.закон и 71/2021), план управљања заштићеним подручјем је документ којим субјекат задужен за управљање заштићеним природним добром планира: мере и активности заштите, очувања, унапређења и коришћења заштићеног природног добра; смернице и приоритете за заштиту и очување природних вредности заштићеног природног добра, као и развојне смернице за уважавање потреба локалног становништва.

Детаљније сагледавање обима послова и радова, извора финансирања и висине потребних средстава вршиће се кроз годишње програме управљања.

1. Приказ главних природних и створених вредности, као и природних ресурса

Увод

Предео изузетних одлика „Клисура Ђетиње“ проглашен је заштићеним добром III категорије (заштићено подручје локалног значаја), где је установљен режим заштите II и III степена заштите.

Предео изузетних одлика „Клисура Ђетиње“ обухвата део клисуре реке Ђетиње смештен у непосредној близини града Ужица. То је мања просторна целина која има изглед живописне клисуре усечене у моћним наслагама кречњака. Налази се у Западној Србији. Скоро у целини припада територији града Ужица, а мањим делом подручју општине Чајетина. Укупна површина заштићеног природног добра Предео изузетних одлика „Клисура Ђетиње“ износи 853 ha 13 a 43 m². На територији града Ужица је 829 ha 08 a 15 m², док је на подручју општине Чајетина 24 ha 05 a 28 m². У заштићеном природном добру површина државног земљишта износи 253, 83 ha односно 29,7 %, док приватно земљиште заузима површину од 599,30 ha или 70,3 % од укупне површине заштићеног подручја.

По административно - територијалној подели, природно добро на подручју града Ужица се простире на деловима К.О.: Ужице, Буар, Дријетањ, Качер и Стапари, а на територији општине Чајетина, на К.О. Трипкова.

Положај природног добра одређен је следећим географским координатама:

Граничне тачке	По Гриничу		По Гаус - Кригеру	
	Е	Н	Y	X
Северна	19° 44' 02,6"	43° 51' 35,7"	7 398 246,78	4 858 059,08
Јужна	19° 44' 57,7"	43° 49' 58,4"	7 399 431,37	4 855 037,13
Западна	19° 43' 39,2"	43° 51' 17,0"	7 397 715,51	4 857 490, 61
Источна	19° 49' 19,3"	43° 50' 57,1"	7 405 300,57	4 856 764,46
Централна	19° 46' 20,2"	43° 50' 56,5"	7 401 301,76	4 856 804,45

Режим заштите II степена (локалитети „Сушица“ и „Суводол - Караичића стене“) износи 281 ha 26 a 04 m², а режим заштите III степена износи 571 ha 87 a 39 m².

Предметно подручје се налази у обухвату еколошке мреже Републике Србије, еколошки значајног подручја као еколошки значајно подручје „Клисура Ђетиње“ (Уредба о еколошкој мрежи „Сл.гласник РС“, бр. 102/2010).

1.1. Природне вредности и природни ресурси (Извод из Студије заштите)

Предео изузетних одлика „Клисура Ћетиње“ се простире западно од града Ужица у пространој брдско планинској области западне Србије под називом Стари Влах. Клисура почиње код места Биоштанска Бања, и завршава се непосредно код ужичког Старог града где се директно отвара у пространу котлину у којој је смештен град Ужице. Укупна дужина клисуре је око 15 километара.

Река Ћетиња настаје од 4 мање реке: Коњске реке, Братишине реке, Ужичког потока и Томића потока. Прима 35 притока од којих је највећи Скрапеж. Ћетиња је пред Ужицем, кроз тријаски кречњак, пробила клисуру дужине 15 километара, правца запад - исток, чије се стране издижу око 300 метара изнад нивоа реке и која местимично има кањонске карактеристике.

Тектонским покретима, речном, језерском и крашком ерозијом формиран су разноврсни облици рељефа. Клисура је богата мноштвом крашких облика рељефа као што су остенаци, а честе су и колувијалне појаве - одрони и сипари. Вртаче и увале формиране су по ободним странама клисуре и на околним висоравнима. Област јужно од Ћетиње представљена је пространим заравњеним пинеплемом, испресецима понорницама, сушицама, клисурама, вртачама, увалама и крашким пољима. У најужим деловима клисуре се спуштају стрме литице, а на странама са нешто мањим падом формирана су бројна точила.

Слика 1. „Зелена стаза“

По ободним висоравнима (Поникве, Стапари) и странама клисуре могу се наћи јаме, поткапине, пропасти, понори и пећине. У Стапарском делу клисуре на узвишењу Градина се налази пећина Мегара, која је развијена у два нивоа. Горњи је кратак, простран, вијугав канал који се од улаза сужава и на крају слепо завршава. Доњи канал је извор. Укупна дужина канала Мегаре је 52 m. Мегара је станиште велике породилске колоније слепих мишева.

1.2. Геолошке карактеристике

Од геолошких творевина у проучаваној области клисуре Ћетиње највише су заступљени седименти мезозојске старости доњег и средњег тријаса, горње и средње јуре, а на појединим деловима јављају се и метаморфне стене.

Доњи Тријас

Разноврстан литолошки састав и откривени профили дуж кањона омогућили су да се издвоје три литолошке јединице: јединица кварцних кластита, прелазна кластично карбонатна јединица и карбонатна јединица (кампилски поткат). Дебљина доњег тријаса износи око 200 метара.

Средњи тријас

Преко завршних слојева карбонатне доњотријаске јединице конкордантно леже средњетријаске кречњачке и доломитске масе знатне дебљине. Укупна дебљина средњег тријаса износи око 800 метара.

Горња и средња јура

За време јурске периоде у овој области дошло је до субмаринских излива лаве што је проузроковало формирање кристаластих вулканских стена - дијабаза, светлије и тамније зелене боје. Најчешће су удружене са седиментним силицијумским стенама - рожнацима и зато је ова серија названа дијабаз - рожначка формација. Карбонатне стене заузимају значајно место. Укупна дебљина дијабаз - рожначке формације вероватно износи од 1.800 до 2.000 метара.

У склопу геолошке грађе кањона Ђетиње заступљене су и метаморфне стене представљене углавном кристаластим шкриљцима - амфиболитима.

1.3. Педолошке одлике

Геолошка подлога, рељеф и клима условљавају различите типове земљишта дуж речног тока. У проширењима речне долине налази се дубље, плодније тло. Стране мањих нагиба слива Ђетиње покривене су средње дубоким или плићим земљиштима образованим на различитим стенама. На највишим пределима срећу се слабо развијене педолошке творевине, зависно од подлоге и надморске висине. Пођемо ли од дна речне долине према речном развођу, можемо разликовати следеће типове земљишта: алувијална, еродирана, смоница, пароподзол, црвеница на кречњаку, црвеница на серпентину и смеђе скелетоидно земљиште на шкриљцима и кречњацима.

1.4. Хидролошке одлике

Река Ђетиња припада црноморском сливу хидрогеографског система и представља њену притоку трећег реда. Укупна површина слива износи 486 km². Дужина Ђетиње износи 75,4 km и настаје у северном делу Креманске котлине спајањем Братишине реке, Коњске реке, Ужичког и Томића потока. Братишина река представља главни изворишни крак. Ђетиња се састаје са Моравицом у најнижем делу Пожешке котлине (Ташти пољу код села Пилатовића), на 302 m надморске висине градећи Западну Мораву. Дуж свог тока Ђетиња протиче кроз сужења (клисуре) и проширења. Најдужи и најживописнији део клисуре је од Биоске до Ужица (поља Турица), Просечни годишњи протицај Ђетиње (мерна станица у Горобиљу) износи 6,00 m³/sec, а на профилу Велике бране износи 4,14 m³/sec.

Укупан просечан пад за цео слив реке износи 1082 m (15,03 %).

Највиша надморска висина истраживаног подручја је 600 m н.в., на око 500 m низводно од бране. Дно се мења кроз клисуру тако да се местимично јавља каменито - стеновито обрасло манховинама и алгама, каменито шљунковито са макрофитном вегетацијом и местимично, на местима максималног успорења са наносима муља и без

вегетације. Обале су стрме са уским појасом јове и врбе. Нагиб речног тока дуж клисуре износи око 17 %.

Најзначајнија притока у испитиваном подручју је река Сушица, која се у Ћетињу улива у Стапарима. Долина јој је усечена у Мачкатској површи у којој прави укљештене меандре. Сушица, десна притока Ћетиње извире на северним ободима златиборског масива у месту Преседо. Од Преседа тече у правцу североистока према Стапарима. При наиласку на кречњачки терен понире дуж бројних понора, тако да је у највећем делу године, од села Шљивовица до улива Криве реке, корито суво. Путем подземних крашких токова, већи део воде доспева до Сушичког врела, док се мањи део празни у Врутачком врелу потопљеном изградњом акумулационе бране Врутци. Сушичко врело је уз корито реке, на левој обали на мање од километар удаљености од ушћа Сушице у Ћетињу. Врело је разбијеног типа са минималном издашношћу од 400 l/sec. Вода избија у виду кључева са обода и дна формирајући ток, који се улива у Сушицу. Дужина Суштице је 25 km, а просечни протицај реке (пре ушћа) износи 2 m³/sec.

За време теренских истраживања, на простору клисуре Ћетиње и у њеној околини евидентиран је велики број хидролошких објеката.

Постојању и извирању подземних вода доприносе крашки облици на широком стапарском платоу који прикупљају падавине и проводе их у дубину где се формирају издани.

Нарочито је занимљива појава термоминералног извора у близини Стапара - Стапарска Бања, са температуром воде од око 21° С. Бању чини неколико термоминералних извора који избијају у кориту реке на левој обали Ћетиње код старе железничке станице Стапар. Извори истичу у ободном делу долине, али и самом кориту реке.

Слика 2. Доња Стапарска бања

Неопходно је нагласити да је у Врутцима 1984. године формирана истоимена вештачка акумулација. Она спада у ред вишенаменских акумулација, пошто поред привредног значаја (снабдева Ужице и Севојно пијаћом и индустријском водом) има и заштитну улогу, односно онемогућава транспорт наноса са овог сливног подручја, а има улогу и у „оплемењивању“ малих вода на делу тока низводно од бране.

1.5. Климатске одлике

Брдско - планинско подручје коме припада клисура Ћетиње одликује се претежно умерено континенталном климом у нижим пределима и континенталном планинском климом у вишим пределима и на околним планинама. Положај Ужица и околине и њихове географске карактеристике условиле су да цела област има веома специфично изражену црту континенталности. Ужице и околина имају умерено хладне зиме и умерено топла лета, са благим и дугим прелазним годишњим добрима.

Обзиром да у самој клисури Ћетиње не постоји метеоролошка станица, коришћени су подаци са неколико мерних станица Ужичког краја за период од 1954 - 1973. године, који анализом укључујући и специфичне одлике микроклиме клисура, могу дати приближно реалну слику климатски особина клисуре реке Ћетиње. Средња годишња температура ваздуха Ужица износи 9,9° С. Најхладнији месец је јануар са средњом температуром - 1,4° С, а најтоплији јул са 19,5° С. Највише падавина у Ужичком крају излучи се у јуну, а најмање у фебруару и септембру.

Анализом годишњег тока облачности Ужица, приказано је да је најмања просечна облачност забележена у августу, а највећа у децембру и јануару.

На подручју Ужица највећу учесталост има северозападни ветар који се најчешће јавља у пролеће. Учесталост тишина је највећа у септембру и октобру, а најмања у априлу.

1.6. Флора

Клисура реке Ћетиње у биолошком и биогеографском смислу представља рефугијални простор са низом еколошких специфичности. Природне целине означене као рефугијуми са собом носе одређене флористичке, вегетацијске и фаунистичке специфичности. Флора клисуре Ћетиње је врло богата и разноврсна. Одликује се присуством 653 таксона ранга врсте и подврсте. Њена аутохтоност и богатство огледају се и кроз присуство великог броја ендемичних, субендемичних и реликтних биљних врста које наглашавају њен значај са аспекта биолошке разноврсности.

Међу ендемитима треба издвојити присуство *Euphorbia subhastata* (ушаста млечика) ендемичног таксона чије ареал не прелази границе Балканског полуострва. Преко 50 % ареала ове врсте налази се на територији Србије и Црне Горе. Један од првих локалитета на којима је откривена ова врста је клисура реке Ћетиње са Забучјем код Ужица. Настањује камењаре и стене на кречњаку и серпентиниту, констатована је и у вегетацији сипарских површина, у шибљацима и светлим шумама свезе *Orno - Ostryon* и *Orno - Pinion*. У флори клисуре Ћетиње присутно је 19 ендемичних врста чији ареали не прелазе границе Балканског полуострва. Присутне су и 23 субендемичне врсте које својим распрострањењем у мањој мери захватају и суседна подручја. Са листе Међународно значајних биљака које настањују територију Србије и Црне Горе, на територији клисуре Ћетиње налазимо 24 врсте. На подручју је присутно и 7 строго заштићених биљних врста. Овим планом се предвиђа заштита, одржавање, праћење стања и бројности популација ендемичних таксона на одабраним локацијама, са посебним освртом на мапирање биљне врсте *Euphorbia subhastata* која се налази на списку Прилога I правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива (Сл. Гласник РС бр. 5/2010, 47/2011 и 32/2016).

Клисура Ђетиње, као и остале клисури, представља сложену средину која је састављена од различитих станишта на којима се развија сложена и разноврсна вегетација. Шумска вегетација клисури Ђетиње је представљена мозаиком разноврсних фитоценоза показујући и изванредан реликтни карактер. Шумске заједнице са израженим реликtnим карактером се развијају на заклоњеним стаништима, а карактеришу се присуством реликtnих врста које у појединим заједницама имају улогу едификатора. На стаништима са нешто екстремнијим условима, какве су стене и терасе на литицама, развијају се шибљаци који тамо представљају трајне вегетационе стадијуме.

Вегетација стеновитих одсека, у клисури Ђетиње веома заступљених, одликује се фитоценозама са изразитим ендемичним карактером. Флористички разноврсне биљне заједнице пукотина стена богате су ендемичним и реликtnим врстама. Оне су како еколошки тако и фитогеографски најинтересантније.

Међутим, и поред релативне изолације и неприступачности предела, биљни свет клисури Ђетиње трпи последице антропогених утицаја.

У клисури реке Ђетиње присутне су шуме, вегетација пукотина стена, вегетација сипара и гибљивих стеновитих површина, вегетација сувих пашњака и камењара и вегетација мезофилних ливада.

Шуме у клисури реке Ђетиње се могу поделити на два типа: природни, изданички тип (на надморској висини од 450 до 900 метара). То су шуме храста китњака који се често меша са цером и црним грабом.

Други тип шума које се појављују у клисури су вештачке шуме, односно шуме које је подигао човек. То су шуме црног и белог бора. Основне карактеристике вештачких шума су што су оне подигнуте на бившим стаништима храста китњака на надморској висини од 760 до 800 метара.

Шумска вегетација је, у зависности од висине и услова станишта подељена на: *Quercus - Fagetea* (заједницу листопадних шума храста и букве), *Erica - Pinetea* (четинарске шуме), *Alnetea glutinosae* (шуме црне јове) и *Salicetea purpureae* (шибљаци врбе раките).

Верткалне стене и литице у клисурама и кањонима заузимају велике површине у чијим се пукотинама и шупљинама развија веома специфична вегетација - биљке пукотина стена или хазмофите. Међу најважнијим ендемитима и субендемитима који изграђују ову вегетацију, истичу се: *Edraianthus jugoslavicus*, *Asperula scutellaris*, *Athamanta haynaldii*, *Silene serbica*, *Moehringia bavarica* итд.

Хазмофитска вегетација клисури Ђетиње представљена је ксерофилним хазмофитским фитоценозама - најзаступљенија је заједница звончића и дивљег каранфила - ендемична свеза, карактеристична за високе планине Динарског сектора. Специфичне су хазмофитске заједнице које настајују поткапине и полупећине кречњачког кањонског дела клисури реке Ђетиње - *Moehringia - Asplenietum lepidi* која представља ендемичну асоцијацију југоистичних Динарида а најбоље је развијена на вертикалним литицама близу локалитета „Рајски отоци“. Флористички је сиромашна и састављена већином од маховина, папратница и мањег броја цветница.

У стеновитим подручјима карактеристичне су мање и веће површине под точилима и сипарима. Површине са гибљивим каменитим материјалом, обрасле су карактеристичном вегетацијом која припада разредима *Thlaspietea rotundifolii* и *Drypetea spinosae*. Вегетација сипара је најбоље развијена у широким амфитеатралним удубљењима кречњачког дела клисури реке Ђетиње.

На многим местима у клисури реке Ђетиње, шума је уништена перманентним и дуготрајним антропогеним утицајима, па се на таквим местима развијају различити деградациони стадијуми вегетације. На површинама, где је шумска вегетација потпуно уништена, развијене су претежно зељасте фитоценозе разреда *Festuco - Brometea*. То су

пашњаци секундарног карактера који имају значајну улогу у спречавању ерозије. Кречњачки камењари клисуре реке Ћетиње обрасли су заједницама свезе *Chrysopogoni - Satureion* (разред *Festuco - Brometea*) која је карактеристична за таква станишта у субмедитеранском подручју. На серпентинитском појасу око Стапара и у залеђу клисуре реке Ћетиње свезу *Chrysopogoni - Satureion* замењује свеза *Centaureo - Bromion fibrosi* реда *Halacsyetalia sendtneri*, јединствени тип вегетације серпентинитских површина - стена, камењара и пашњака.

Слика 3. Честославица (*Veronica austriaca*)

Вегетација мезофилних ливада је секундарног порекла и развија се под снажним утицајем испаше и антропогеног фактора. У клисури реке Ћетиње ливаде су заступљене на речним терасама и на благо нагнутим падинама које су најчешће експонирани северу. Најчешће ливадске заједнице у клисури су ливаде овсика и чешљике *Bromo - Cynosuretum cristati* и ливаде рудаче *Agrostidetum montanum*. Ливаде овсика и чешљике спадају у врло квалитетне ливаде кошанице на којима се и у јесен може вршити испаша па имају висок економски значај. Он се огледа и у знатној појави лековитих и медоносних биљака које су богато заступљене на таквим ливадама. На подручју клисуре су нешто слабије заступљене и ливаде детелина и чешљике - *Trifolio - Cynosuretum cristati*.

1.7. Фауна

У погледу животињског света подручје клисуре реке Ћетиње се издваја као веома значајно. Установљена фауна дневних лептира у клисури представља једну од најбогатијих у Србији и подсећа на рефугијуме источног дела Балканског полуострва. Утврђено је 17 врста које се налазе на листи таксона Црвене књиге дневних лептира Србије.

Горњи ток реке Ћетиње представља изузетно квалитетну салмонидну воду. Кањонски део Ћетиње представља велики потенцијал за развој салмонидних врста. На просторима клисуре Ћетиње регистровано је осам врста водоземаца и девет врста гмизаваца. Гледано кроз број регистрованих врста може се закључити да је и разноврсност херпетофауне клисуре реке Ћетиње значајна.

Утврђена фауна птица клисуре Ћетиње обухвата 53 врсте птица, од којих се у гнездарице сврстава 47 врста, 43 врсте из фауне птица реке Ћетиње су строго заштићене, а преосталих 10 врста припада категорији заштићених врста.

Диверзитет фауне сисара клисуре реке Ћетиње се може окарактерисати као висок. На подручју клисуре регистроване су укупно 42 врсте сисара из 14 фамилија које припадају свим редовима регистрованих на територији Србије, фауна клисуре Ћетиње чини приближно 43 %.

1.7.1. Дневни лептири

Истраживање фауне дневних лептира клисуре реке Ћетиње вршено је у оквиру истраживања реда *Lepidoptera* Ужичког краја. Теренским истраживањем клисуре реке Ћетиње утврђено је присуство 110 врста дневних лептира. У клисури Ћетиње утврђен је знатно већи број врста дневних лептира него у другим клисурама. Број забележених врста дневних лептира у клисури Ћетиње чини 57, 3 % врста Србије, 38 % врста Балкана и 77, 5 % Ужичког краја, што клисуру сврстава у једно од најбогатијих станишта у нашој земљи. 68 врста лептира је са малом и врло малом бројношћу популације од којих се 17 врста налази на листи Црвене књиге дневних лептира. Највећи број врста, њих 89, насељава листопадне шуме које су главни тип вегетације у клисури. Алувијалне и врло влажне шуме и шикаре поред реке насељава 18 врста. Мезофилна травна станишта 22 врсте. Сува травна станишта на кречњацима насељава 9 врста, а сипаре и точила 1 врста. Стене и литице насељава 6 врста.

1.7.2. Ихтиофауна

Кањонски део Ћетиње представља велики потенцијал за развој салмонидних врста рибе и то: *Salmo trutta* (поточна пастрмка), *Barbus peloponnesius* (поточна мрена), *Alburnoides bipunctatus* (плиска, зеленак), *Barbatula barbatula* (бркица, тивушка, бабица), *Phoxinus phoxinus* (пијор, бојанац, гагица, зеленак), *Leuciscus cephalus* (клен), *Gobio sp.* (кркуша), *Hucho hucho* (младица), *Thymallus thymallus* (липлѐн), док се повременим порибљавањем убацују шаран, скобаљ, калифорнијска пастрмка, деверика и поточна пастрмка.

Горњи ток реке Ћетиње представља изузетно квалитетну салмонидну воду. Кањонски део Ћетиње представља велики потенцијал за развој салмонидних врста. Сам кањонски део је од осталог тока Ћетиње ограђен двома физичким баријерама. Узводно од кањона налазе се брана и вештачка акумулација „Врутци“. На крају кањонског дела се налази тзв. Велика брана. Ове две баријере, са једне стране изузетно негативно утичу на миграцију и мрест аутохтоних врста. Са друге стране омогућавају лакшу контролу стања ихтиофауне, као и контролу потреба за порибљавањем.

Ихтиофауна је доста измењена јер одсуствује миграторно кретање и мрест аутохтоних врста (клен, мрена, кркуша, скобаљ), чиме се количина хране за салмонидне врсте, пре свега, поточну пастрмку, драстично смањује.

Река Сушица има огроман значај као природно мрестилиште пастрмке и представља једино природно плодиште текуће пастрмке. Стављањем дела реке Сушице под трајну заштиту били би обезбеђени услови за континуално обнављање популације поточне пастрмке.

1.7.3. Херпетофауна

На простору клисуре Ћетиње је регистровано осам врста водоземаца и девет врста гмизаваца, што је укупно седамнаест врста херпетофауне. Међу водоземцима у клисури реке Ћетиње значајни су репати водоземци (шарени даждевњак и мали мрмољак) и безрепи водоземци (жутотрби мукач). Међу жабама, присутне су крастаче (обична и зелена), праве жабе (велика зелена и грчка) и крекетуша или гаталинка. Од гуштера су присутни слепић, зелембаћ, зидни гуштер, а од змија: бакарна змија, степски дрволаз, белоушка, рибарица и поскок.

1.7.4. Макрозообентос

Организми макрозообентоса су битна компонента трофичке пирамиде јер су због своје слабе покретљивости, карактеристика животног циклуса, осетљивости једних и толерантности других представника, широког распрострањења и великог броја врста, добар индикатор квалитета водене средине.

Истраживане текућице (реку Ћетињу, реку Сушицу, изворе Стапари 1 и Стапари 2 у клисури реке Ћетиње од Врутака до Турице) настањује 13 група бентосних инвертебрата са 96 детерминисаних таксона из 36 фамилија. Наведени број таксона макрозообентоса није дефинитиван у клисури реке Ћетиње имајући у виду чињеницу да су истраживања реализована по профилима, као и да детерминација свих прикупљених организама није обављена до нивоа врсте.

1.7.5. Фауна птица

Утврђена фауна птица клисуре Ћетиње обухвата 53 врсте птица, од којих се у гнездарице сврстава чак 47 врста. Овај релативно скромни број врста је одраз релативно мале површине истраживања и пре свега недовољне истражености подручја. У посебно значајне групе птица клисуре Ћетиње пре свега треба издвојити птице грабљивице са 5 представника и птице певачице са више десетина представника. Најзначајније врсте птица које живе у клисури реке Ћетиње су сива чапља (*Ardea cinerea*, *lotalica*), сиви соко (*Falco peregrinus*), осичар (*Pernis apivorus*, *gnezdarica*), орао змијар (*Circaetus gallicus*, *пролазница*), јастреб (*Accipiter gentilis*, *гнездарица* - *станарица*), кобац (*Accipiter nisus*, *гнездарица* - *станарица*), мишар (*Buteo buteo*, *гнездарица* - *станарица*), три врсте сова (шумска сова, мала ушара и ћук), голуб гривњаш (*Columba palumbus*, *гнездарица* - *станарица*), грлица (*Streptopelia turtur*, *гнездарица* - *селица*) и кукавица (*Cuculus canorus*: *гнездарица* - *селица*).

У оквиру реда певачица као једну од орнитолошких атракција клисуре Ћетиње, треба навести даурску ласту (*Hirundo daurica*). Птице отворених станишта, као што су пољска шева (*Alauda arvensis*), шумска шева (*Lullula arborea*) или обична белка (*Oenathe oenathe*), забележене су на великом голом брду Крнда, на горњем излазу из клисуре реке Ћетиње.

1.7.6. Териофауна

Сисари који живе (сезонски или стално) на подручију клисуре Ћетиње су: *Insectivora* - бубоједи, *Chiroptera* - слепи мишеви, *Rodentia* - глодари, *Lagomorpha* - зечеви, *Carnivora* - звери и *Artiodactyla* - папкари.

Бубоједи у кањону реке Ћетиње су распрострањени у осам врста, а најпознатији су ровчица (*Neomys anomalus*) и јеж (*Erinaceus roumanicus*). Поред њих, заступљене су мала ровчица, шумска ровчица, водена ровчица, вртна ровчица, пољска ровчица и европска кртица.

Међу слепим мишевина заступљене су две фамилије (потковичари и вечерњаци), са једанаест врста: *Rhinolophus ferrumequinum* - велики потковичар, *Rhinolophus euryale* - јужни потковичар, *Rhinolophus hipposideros* - мали потковичар, *Myotis capaccini* - дугопрсти вечерњак, *Myotis blythi* - мали мишоухи вечерњак, *Pipistrellus pipistrellus* - патуљаста слепи мишић, *Eptesicus serotinus* - широколики поноћњак, *Miniopterus schreibersi* - дугокрили љиљак и *Plecotus austriacus* - сиви дугоухи љиљак.

Глодари су на подручју клисуре заступљени са 3 фамилије, 2 потфамилије и укупно 13 врста. То је најбројнији таксон сисара. Из фамилије пухова регистровани су сиви пух, пух лешникар, шумски пух. Поред наведених, срећу се пољска волухарица, жутогрли миш, подземна волухарица, веверица, водена волухарица, и ондатра (*Ondatra zibethica*). Алохтона је само једна врста, ондатра, која је пореклом из Северне Америке. То је једина ловна врста међу глодарима регистрованим на истраживаном подручју.

Из реда *Lagomorpha* регистрован је зец (*Lepus Europaeus*) као једини представник овог таксона код нас.

Од месоједа заступљене су куне, пси, вукови, дивља мачка, лисица, мрки твор и видра.

Ред папкара представљају две врсте: дивља свиња (*Sus scrofa*) и срна (*Capreolus capreolus*).

1.8. Створене вредности

Клисура Ћетиње, по својим природним вредностима и одликама заузима значајно место у Србији. На жалост, захваљујући стихијским активностима човека, процес деградације клисуре је почео да се уочава и поприма све већи интензитет нарочито проласком пруге Београд - Бар и изградњом каменолома у непосредној близини заштићеног подручја.

Водоток реке Ћетиње представља значајан хидролошки објекат. Реализацијом регионалног система Врутци на Ћетињи, почело је коришћење једног од највећих заштићених резервата чистих вода у Србији.

Акумулација „Врутци“ налази се на реци Ћетињи, на око 12,5 km узводно од Ужица. С обзиром да ова акумулација припада групи изворишта водоснабдевања, према Закону о искоришћавању и заштити изворишта водоснабдевања, под посебним је режимом заштите читаво сливно подручје које гравитира акумулацији.

Друга акумулација „Велика брана“ је постојећа и користи се као прелазно решење водоснабдевања града до коначне изградње акумулације „Врутци“. Касније се може користити као додатно решење водоснабдевања.

Хидроелектране, мада имају велику предност у томе што не емитују штетне материје ни отпадну топлоту, могу да изазову значајне последице по околину. Њихово

вишенаменско коришћење подразумева изградњу вештачких акумулација, које се манифестују променама физичких и биолошких карактеристика околине.

Слика 4. Велика брана

Посебно је проблематична канализациона мрежа на овом подручју која није изграђена, па се део фекалних вода процеђује у подземне воде и Ћетињу.

Непрописно изграђене септичке јаме загађују подземне токове тако да извори за водоснабдевање који су у непосредној близини јама постају прави расадници обољења (заразних жутица као и цревних обољања). У насељима Кремна и Биоска већи број септичких јама се улива у Ћетињу. Минимум заштите је изградња непропусне септичке јаме одговарајућег капацитета у складу са бројем корисника.

Организованих депонија на целом подручју нема.

Каменолом, смештен на релативно малом растојању од излаза из клисуре, уз десну страну магистралног пута М - 21 Ужице - Нова Варош, својим штетним утицајима нарушава природне вредности заштићеног подручја. Због тога је потребно нарочито обратити пажњу на заштиту од: аерозагађења, буке и загађења воде. При раду каменолома долази до стварања финих честица које могу да буду врло непријатне. Најбоља заштита се постиже формирањем што бољег заштитног зеленог појаса по ободу каменолома, а најбоље ефекте има комбинација два реда четинара са жбунастим лишћарима.

Од инфраструктурних објеката свакако је најзначајнија железничка пруга Београд - Бар, која је у прошлости представљала једину железничку спону између Београда и Сарајева. Некадашња пруга уског колосека, изграђена 1921 - 1925. године, повезивала је Ужице са Вардиштем. Пруга уског колосека уклоњена је 1974. године, а њена траса кроз клисуру је адаптирана у пут од локалног значаја.

Данас модерна железничка пруга Београд - Бар представља један од најважнијих железничких саобраћајних праваца повезујући источни део централне Европе преко Београда, Ужица, Златибора, Пријепоља и Подгорице са Црногорским приморјем. Такође, кроз клисуру пролази и важан међународни магистрални путни правац Е - 761 који повезује Србију и земље југоисточне Европе са Западном Европом. У исто време то

је саобраћајни коридор познатији као Црногорски туристички правац који повезује Београд са Црногорским и Дубровачким приморјем. Непосредно над литицама клисуре, на свом успону ка златиборској површи, пролази важан магистрални пут који води у правцу Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине, односно у правцу Црногорског приморја.

Последице настале изградњом пута и железничке магистрале Београд - Бар су видљиве. Поред измене морфологије терена обе саобраћајнице су извор загађења ваздуха и буке, а обзиром да се и путем и пругом транспортују опасне и штетне материје (нпр. киселине, нафтни производи, компримовани гасови, запаљиве и експлозивне материје) постоји опасност од акцидентних ситуација.

1.9. *Културно историјско наслеђе*

Најранија прошлост југозападне Србије везана за појаву људске врсте током дилувијалне епохе квартарног доба, која у археолошкој периодизацији одговара палеолиту, недовољно је истражена.

Клисура је одувек била значајан објекат за становништво ужичког краја. О томе говоре први трагови људске делатности у овом крају који датирају из неолита. За разлику од Стапара где су обављена археолошка истраживања у селу Буар, само је регистрован локалитет истог, градинског типа који се датира у период млађег неолита, у винчанско - плочничку фазу.

У клисури реке Ђетиње неолитски становници су се бавили сточарством, риболовом и делимично, сасвим спорадично земљорадњом. Становници Стапара су се доминантно бавили сточарством, а земљорадњом само колико им је то земљиште дозвољавало.

Што се типова станишта тиче у неолиту су познате како земунце, тако и надземне куће, па су у Стапарима заступљене обе врсте.

Периоду који следи, у коме долази до прве појаве и употребе метала припада и једна фаза насеља на „Градини“ у Стапарима, из које потиче аморфни комад бакра. Бронзаном добу припада некропола са „равним гробовима“ са „Мале градине“ у Стапарима, са богатим прилозима.

Југозападна Србија је у античком периоду улазила у састав римске провинције Далмације али су историјски подаци из тог доба, за наведену територију веома оскудни.

Након поделе Царства 393. године ужички крај улази у састав Источног Римског царства или Византије да би у оквиру нове државе сачекао стварање српске државе.

Први помен Ужица потиче из 11. века када се наводи место Омцон које је због фонетских сличности везано за Ужице, мада археолошки није потврђено. Сигурни подаци који се односе на Ужице налазе се у дубровачким изворима 14. века и делу Марка Орбина који говори о борби Николе Алтомановића са краљем Твртком и кнезом Лазаром 1373. године. О ужичком утврђењу у средњем веку нема много података али се из историјских извора може сазнати да је град већ тада био утврђен. Почетком 15. века град се формира као насеље.

У Стапарима на лок. „Градина“ и „Мала градина“ налазе се остаци средњовековног града и некрополе, који представљају ретко очуване остатке утврђења у клисури Ђетиње.

Турци су освојили Ужице најкасније 1459. године, од када место улази у састав Брвеничког кадилука. У првим деценијама иза турске опсаде утврђење је запуштено, да би осамдесетих година 15. века било обновљено.

1.10. *Споменици културе*

Ужички Стари град се налази на истуреном и стеновитом гробу који је са три стране опасала река Ћетиња. Извесно је да је град настао у средњем веку као место стражарења.

Први поуздани историјски подаци о ужичкој тврђави потичу из средине 14. века када је била у власништву властелинске породице Војиновић, а касније је припадала Николи Алтомановићу. Године 1373. удружене снаге кнеза Лазара и бана Твртка уз помоћ краља Мађарске Лајоша I држале су под опсадом тврђаву. Током опсаде, први пут на територији Србије коришћени су топови. После пораза Николе Алтомановића, његова земља је подељена међу победницима, а он је ослепљен.

Крај утврђења се вековима развијала варош чији је развој и опстанак зависео од значаја и јачине градских зидина. Тврђава је више пута рушена и поново утврђивана. Као војни објект, онеспособљена је и порушена у јануару 1863. године, у време протеривања Турака из града. Просторну целину тврђаве чине три дела: цитадела на врху са главном кулом, средњи град и доњи град са кулом на води.

Схватајући културолошки значај и туристички потенцијал овог здања Град Ужице је донео одлуку да тврђаву обнови и заштити од пропадања.

Извршена је конзервација и рестаурација три целине утврђења, док је реконструисан Горњи град са кулом, бедемима, казаматима и улазном капијом. Поред туристичког атрактивног простора са видиковцем, обезбеђен је и галеријско - музејски простор едукативног садржаја.

Хидроелектрана „Под градом“ је прва хидроелектрана у Србији и међу првима у Европи по Теслиним принципима полифазних струја. Почела је са радом 1900. године. Стара хидроцентрала у Ужицу није најстарија хидроелектрана у Србији - три месеца пре ње пуштена је у рад хидроцентрала на реци Градац у Ваљеву, али она је производила једносмерну струју.

Приликом градње пруге Београд - Бар јаз за довод воде је затрпан, а рад хидроелектране прекинут. Зграда хидроелектране је проглашена за културно добро од великог значаја.

Манастир Рујан се налази на узвишењу изнад језера Врутци, 17 км од Ужица. То је новоизграђени манастир јер је стари потопљен формирањем хидроакумулације. Посвећен је Светом великомученику Георгију, а припада Епархији жичкој Српске православне цркве. Порекло имена потиче од биљке руј, која расте у долини Ћетиње, по којој је и читава ова област добила име Рујно. Манастир је споља обложен плочама црвене боје и тако је задржао симболику топонима по коме носи име.

Манастир има посебан значај јер је у њему радила прва штампарија у средњовековној Србији.

На 11 км од Ужица, изнад тунела и железничке пруге, на градинском узвишењу, налази се велико неолитско насеље са три хоризонта живљења. Велика Градина на својој северозападној страни гради мањи плато одакле се постепено спушта према својој југоисточној страни. Истраживања су показала да се ради о добро сачуваном насељу, што га је сврстало у ред најзначајнијих насеља неолитског периода у југозападној Србији.

Недалеко од праисторијског насеља на Градини, налази се локалитет Мала Градина. Прву фазу живљења представља релативно велико гробље из средњег бронзаног доба. Из друге, халштатске фазе, потичу значајне гробне целине са богатим покретним археолошким материјалом. Трећу фазу означавају средњевековни гробови,

са наушницама „Кијевског типа“, које ову фазу хронолошки опредељују у период 14. века.

С обзиром на то да клисура реке Ћетиње има елементе природног и културног простора, уочена је и могућност оживљавања културно - историјског наслеђа у постојећем природном амбијенту и увезивање садржаја са понудом клисуре реке Ћетиње.

2. Оцена стања животне средине заштићеног подручја

Стање животне средине на подручју природног добра је условљено делатношћу човека. Запажен је негативан антропогени утицај, који се огледа у директном утицају на животну средину (ваздух, земљиште, воде), биљне и животињске врсте или посредно преко мењања станишта.

Стихијским активностима човека, процес деградације клисуре је почео да се уочава и поприма све већи интензитет нарочито проласком пруге Београд - Бар и отварањем каменолома у непосредној близини подручја предвиђеног за заштиту (каменолом „Путеви Ужице“). Каменолом својим штетним утицајем нарушава природне вредности подручја. Због тога је потребно обратити пажњу на заштиту од аерозагађења, буке и загађења воде.

Последице настале изградњом магистралног пута и пруге су видљиве. Поред измене морфологије терена и повећане опасности од настанка ерозивних процеса, обе саобраћајнице су извор загађења ваздуха и буке, а обзиром да се путем и пругом транспортују опасне и штетне материје постоји опасност од акцидентних ситуација.

Становници који живе на ободима клисуре се баве екстензивном пољопривредом. Загађење се огледа у коришћењу вештачких ђубрива, неправилним поступањем са осоком и повременом одлагању отпада у зони заштите.

Посебно је проблематична канализациона мрежа на овом подручју која није изграђена, па се део фекалних вода процеђује у подземне воде и Ћетињу.

3. Преглед конкретних активности, делатности и процеса који представљају фактор угрожавања заштићеног подручја

На заштићеном подручју су уочени следећи облици деградације природе и загађивачи:

- Изградња привредних објеката (хидроелектрана), која је довела до измене водног режима
- Каменоломи у близини заштићеног добра, који својим штетним утицајима нарушавају природне вредности подручја, због чега је потребно нарочито обратити пажњу на заштиту од аерозагађења, буке и загађења воде
- Железнички и друмски саобраћај
- Слободно испуштање фекалних отпадних вода
- Местимичне дивље депоније, углавном комуналног отпада
- Испуштање отпадних вода из каменолома и засипање реке јаловином
- запуњавање Велике бране дробинским материјалом
- Неадекватна и нестручна употреба хемијских средстава (фунгициди, инсектициди, родентициди, итд.), која се користе за заштиту у пољопривреди, као и минерална ђубрива, која доводе до загађивања воде и земљишта.

Бука као загађивач штетно делује на организме при дуготрајном излагању, нарочито ако је интезитет буке већи од 85 db. Извори буке су: саобраћај, у зони каменолома - компресори и бушилице, примарне и секундарне дробилице, утоваривачи, булдожери и сл. Минирање камена у каменолому су повремени извори буке већег интезитета (3 - 4 пута месечно). Стварању буке доприносе и људи, односно туризам, посебно викенд туризам.

Посебну пажњу потребно је посветити стању акумулације на Великој брани, која није чишћена више деценија и у којој је дошло до значајног запуњавања дробинским материјалом. Ова појава може утицати на стабилност бране, режим протицаја воде, као и на екосистем.

У том смислу, потребно је:

- Организовати редовно чишћење акумулације Велике бране у сарадњи са ЈП „Електропривреда Србије“, које управља објектом.
- Затражити од управљача бране израду стручне студије о степену засутости акумулације, као и о утицају на стабилност и безбедност објекта.
- Спровести узорковање муља и седимената ради утврђивања евентуалне контаминације и процене утицаја на флору и фауну.
- На основу резултата, предложити мере санације и мониторинга које ће обезбедити дугорочну заштиту екосистема.

Све наведене активности треба спроводити у сарадњи са надлежним институцијама и у складу са законском регулативом која се односи на заштиту природе, воде и животне средине.

Да би се избегла деградација потребно је тражити решења у оквиру процеса планирања, пројектовања и управљања у систему који чине природа, човек, друштво и технологија. Имајући у виду природне и створене карактеристике подручја клисуре Ђетиње, а нарочито природне вредности, потребно је одређеним мерама заштите све то и сачувати.

3.1. Изградња обилазнице око Ужица

На основу уговора SEWY-UBP-GC-ZYFB-001-2024 закљученог дана 29.04.2024. године, са компанијом Power Construction Corporation of China, односно Извођачем радова, почела је изградња обилазнице око града Ужица, односно изградња деонице државног пута IB реда бр. 28 од места Сурдук до места Вољујац.

Део „Зелене стазе“, између тунела 14 и 15, у ПИО „Клисура Ђетиње“, затворен је за посете од 01.07.2024. године, због опасности од обрушавања велике количине стенског материјала.

Финансијер радова је Влада Републике Србије, а инвеститор Јавно предузеће „Путеви Србије“.

Предметним Пројектом је предвиђена изградња нове двотрачне саобраћајнице која ће повезивати државни пут IB реда бр. 23, деоница Ужице - Златибор и државни пут IB реда бр. 28, деоница: Ужице - Бајина Башта.

На почетку трасе ће бити изграђена денивелисана раскрсница „Сурдук“, која је спој са „Златиборским путем“ у оквиру које ће се налазити кружни ток, док ће на крају трасе бити изграђена трокрака раскрсница на којој ће бити прикључен пут ка Ужицу.

На средини деонице се налази делимично изграђена петља „Сињевац“ чији је завршетак планиран овим пројектом.

На почетку трасе, након денивелисане раскрснице „Сурдук“, предвиђена је изградња моста преко реке Ђетиње.

Деоница ће се имати две возне траке ширине 3,25 m, са две ивичне траке од 0,35 m и банкама ширине 1,50 m са обе стране.

Пројектована дозвољена брзина износи 60 km/h.

У циљу премошћавања депресија терена дуж трасе саобраћајнице предвиђена је изградња неколико мостова чији ће распони бити од 20 m до 130 m, док ће преко реке Ђетиње бити изграђен лучни мост дужине око 260 m.

Осим наведених објеката, Пројектом је предвиђена и изградња потпорних зидова, конструкција висине од 1 m до 6 m, као и санација нестабилних падина и клизишта са обе стране пута, док је у зони денивелисане раскрснице „Сурдук“ предвиђена изградња „галерије“. Катастарске парцеле на којима се планира градња Државног пута IB реда број 28, Ужице - Кадињача - Бајина Башта, деоница: Обилазак Ужица, на потезу Златиборски пут (петља „Сурдук“) - Сињевац - Вољујац (км 0+000+4+845) а које се налазе у оквиру ПИО „Клисура Ђетиње“, налазе се на територији КО Буар (к.п. 2784/2, 2784/3, 2786/2, 2788/3, 2824/3, 2824/4, 2785/1 и 2785/2).

Имајући у виду да ће изградња обилазнице трајати дужи временски период, потребно је у сарадњи са надлежним институцијама и извођачем радова размотрити могућност планирања и изградње „галерије“ на делу стазе између тунела 14 и 15. Галерија би требало да буде пројектована тако да се својим обликом, материјалима и бојом уклопи у природно окружење и не наруши амбијенталне, пејзажне и естетске вредности ПИО „Клисура Ђетиње“.

Изградња галерије има за циљ унапређење безбедности посетилаца на „Зеленој стази“, с обзиром на то да се након пуштања у саобраћај моста обилазнице очекује интензивнији саобраћај, укључујући и пролазак тешких теретних возила, што може изазвати вибрације и одроне камења на делу стазе испод трасе пута.

Планирано решење мора представљати трајну заштитну меру, којом ће се обезбедити стабилност терена и заштита посетилаца, али и очување природног изгледа клисуре. Пројектна документација за изградњу галерије биће израђена уз прибављање

мишљења и услова Завода за заштиту природе Србије, као и других надлежних институција, у складу са законом.

Слика 5. Приказ катастарских парцела у ПИО на којима се планира изградња Државног пута ІБ реда број 28, као и део „Зелене стазе“, између тунела 14 и 15 на који утиче изградња обилазнице

Током извођења радова на обилазници минирање терена изазива одроне стенске масе у само речно корито Ћетиње, што представља потенцијалну опасност по екосистем и стабилност приобаља. С обзиром на то да се очекује да радови трају дуже време, неопходно је инсистирати на налажењу адекватног техничког решења за уклањање камења из корита реке, уз потпуну заштиту живог света и спречавање измене водног тока. За спровођење ове активности потребно је обезбедити сагласност ЈВП „Србијаводе“, будући да је река Ћетиња водоток првог реда.

4. Дугорочни циљеви заштите, очувања и унапређења и одрживог развоја ПИО „Клисура Ћетиње“

Одрживи развој подручја подразумева све активности спроведене ради задовољења садашњих потреба без угрожавања потреба наредних генерација, а које иду у смеру очувања и унапређења приоритетних вредности подручја. Све развојне активности на заштићеном подручју се морају ускладити са прописаним мерама заштите, односно усмерити ка унапређењу, презентацији и популаризацији природних вредности.

ПИО „Клисура Ћетиње“ спада у III категорију (заштићено подручје локалног значаја), а у складу са Законом о заштити природе, спроводиће се све мере заштите, поред чега ће се утврђивати и ограничено и строго контролисано коришћење природног богатства док се активности у простору могу вршити у мери која омогућава унапређење стања и презентацију природног добра без последица по његове примарне вредности.

Концепт заштите базира се на очувању кроз спровођење предвиђеног режима заштите, као и извесно унапређење и одрживо коришћење овог природног добра које кроз презентацију, популаризацију и одрживо коришћење има свој пуни смисао и основу заштите.

На основу категоризације природног добра „Клисура Ћетиње“, приказаних одлика, ресурса природне и створене средине, дугорочни циљеви заштите, очувања и унапређења одрживог развоја су:

- Очување и унапређење укупних природних вредности и ресурса
 - Праћење стања животињског и биљног света и заштита посебних природних вредности
 - Подстицање развоја одрживог туризма и промоција подручја
 - Очување културно - историјског наслеђа
 - Обезбеђење услова за реализацију научних истраживања природних и културно - историјских вредности
 - Сарадња са локалним становништвом, локалном самоуправом и другим заинтересованим странама, као и са научно - истраживачким организацијама
 - Успостављање и развој едукативних и туристичко - рекреативних активности
 - Подизање свести локалног становништва о вредностима ПИО „Клисура Ћетиње“ и потребама заштите
 - Заштита и унапређење водних ресурса
 - Заштита од елементарних непогода и пожара
 - Популаризација и презентација заштићеног подручја
- Мере и активности за остварење дугорочних циљева:
- Организовање ефикасног управљања ПИО „Клисура Ћетиње“
 - Континуирано усклађивање планске и програмске документације
 - Мониторинг строго заштићених врста са одређивањем њихових станишта, мапирањем станишта, праћењем стања и предузимањем мера за њихово очување
 - Контрола спровођења прописаних режима заштите
 - Успостављање свих видова сарадње са постојећим корисницима подручја и локалним становништвом
 - Евидентирање свих угрожавајућих фактора, дефинисање мера за ублажавање или отклањање угрожавајућих фактора
 - Формирање базе података о постојећем стању екосистема и постојећим видовима коришћења

5. Анализа и оцена услова за остваривање тих циљева

План управљања ПИО „Клисура Ђетиње“ конципиран је и програмски разрађен у складу са Законом о заштити природе, Одлуком Града Ужица и Одлуком Општине Чајетина о заштити Предела изузетних одлика „Клисура Ђетиње“. Доношењем Плана управљања усаглашеним са законским прописима и пратећим актима као и са осталим плановима и програмима везаним за ово заштићено подручје, стварају се основни услови за остваривање планираних циљева заштите и развоја заштићеног подручја.

План управљања се реализује кроз Годишње програме управљања. Програм управљања ће садржати задатке и послове који се предвиђају за реализацију у текућој години, динамику њиховог извршавања и висину потребних средстава, као и начин обезбеђења ових средстава.

За остваривање свих дугорочних циљева морају се створити претпоставке и обезбедити услови што подразумева:

- Доношење и имплементација планске и програмске документације (План подручја посебне намене ПИО „Клисура Ђетиње“, Годишњи програм управљања, План управљања, Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби, Извештај о остваривању програма и плана управљања, Одлуку о накнадама за коришћење ПИО)
- Организационо, кадровско и техничко опремање управљача у сврху испуњења дугорочних циљева
- Учешће и подршка локалне самоуправе и локалног становништва у реализацији циљева
- Успостављање и развој научних, истраживачких, едукативних и културно - просветних активности
- Обезбеђење финансијских средстава и законских инструмената за реализацију дугорочних циљева (Управљач финансијска средства обезбеђује из сопствених средстава, средстава буџета Републике Србије, односно јединице локалне самоуправе, средстава обезбеђених из пројеката код ресорног министарства и фондова за заштиту животне средине и других донатора)
- Организовање чуварске службе

Управљач ће посебну пажњу усмерити на развијање квалитетне и ефикасне сарадње са локалном самоуправом, невладиним организацијама и другим установама и организацијама, јер се једино заједничким деловањем на заштити и развоју заштићеног ПИО „Клисура Ђетиње“ може реализовати одрживи развој целокупне заједнице.

6. Приоритетне активности и мере на заштити, одржавању, праћењу стања и унапређењу природних и створених вредности

Приоритетне активности када су у питању мере заштите, одржавања и праћења стања и унапређењу природних и створених вредности, подразумевају низ мера које произилазе из Закона о заштити природе, Одлуке о проглашењу ПИО „Клисура Ђетиње“ и других прописа који имају за циљ заштиту и развој заштићеног подручја.

У складу са утврђеним циљевима, планиране су следеће активности и мере:

1. Израда и реализација програма и пројекта заштите и унапређења стања дивљих врста биљака и животиња, њихових заједница и станишта.
2. Евидентирање свих угрожавајућих фактора, дефинисање мера за ублажавање или отклањање истих.
3. Мониторинг стања биљних и животињских врста у сарадњи са стручним и научним институцијама.
4. Утврђивање стања и мониторинг физичко - хемијских и микробиолошких карактеристика вода реке Ђетиње и реке Сушице.
5. Разматрање ревизије минимално одрживог протицаја дефинисаног Планом управљања акумулацијом „Врутци“ (просечан биолошки минимум на годишњем нивоу износи око 0,43 m³/s, док по месецима варира од 0,27 m³/s у октобру до 0,58 m³/s у јуну), обзиром да ће након прикључења Општине Чајетина на водозахват Сушичка врела бити смањен доток Сушице ка Ђетињи, а све у сврху квалитетног оплемењавања вода у маловодном периоду.
6. Заштита и унапређење водних ресурса, а на локалитету „Сушица“ након завршетка радова на капитрању и почетка снабдевања становништва општине Чајетина водом са Сушичких врела одређивање и обележавање зона санитарне заштите.
7. Идентификација потенцијалних загађивача на сливу Сушице, као што су каменоломи, бетонске базе и кланице, јер се налазе у подручју које би могло бити обухваћено зонама санитарне заштите водоизворишта Сушичка врела.
8. Обзиром да цевовод сирове воде од акумулације „Врутци“ до Ужица има дефинисану зону заштите ширине 5 m са обе стране неопходно је предузимање свих мера, посебно приликом радова на самој траси цевовода, санација и интервентних активности, да не дође до угрожавања система водоснабдевања.
9. Контрола спровођења спровођења прописаних режима заштите.
10. Израда, примена и реализација Програма управљања рибарским подручјем.
11. Организовање рада чуварске службе у складу са Одлуком о проглашењу Предела изузетних одлика „Клисура Ђетиње“.
12. По потреби израда и реализација Програма за унапређење рада чуварске службе.
13. Истраживање и презентација објекта културног и геонаслеђа.
14. Израда и реализација Програма очувања и унапређења културно - историјских вредности.
15. Мапирање типова станишта и национално и међународно значајних врста флоре и фауне у заштићеном подручју, посебно врсте од значаја за мрежу Натура 2000.
16. Формирање и редовно ажурирање базе података о вредностима заштићеног подручја.
17. Усклађивање интереса свих корисника ПИО „Клисура Ђетиње“ у складу са принципима одрживог развоја.

18. Развој и реализација програма базираних на принципима одрживог туризма који ће допринети заштити и унапређењу природних, створених и културних вредности ПИО „Клисура Ћетиње“.
19. Осмишљавање и реализација кампања за подизање свести јавности о вредностима и потреби заштите ПИО „Клисура Ћетиње“ (презентација и популаризација природних и створених вредности заштићеног подручја).
20. Повезивање и успостављање сарадње са другим организацијама, институцијама и јавним предузећима која управљају заштићеним природним добрима.
21. Одржавање јавне хигијене у ПИО „Клисура Ћетиње“.
22. Мере током и после изградње обилазнице.
23. Мере чишћења Велике бране.
24. Постављање заштитних мрежа на косинама и изнад тунела у циљу спречавања одрона.
25. Израда и примена програма за заштиту од елементарних непогода и пожара и разматрање могућности да се на траси цевовода, уз евентуално прихватљиво техничко решење, остави могућност коришћења воде са цевовода за потребе противпожарне заштите. Обзиром да је цевовод сирове воде под притиском од скоро 10 bar - а, то изискује стручну анализу да би се ово могло реализовати.
26. Израда и примена плана заштите од ерозије.
27. Идентификовање свих објеката који се налазе на територији ПИО „Клисура Ћетиње“, а који су у поступку озакоњења или су изграђени пре доношења прописа о изградњи, и извршити анализу њихових техничких услова у погледу водонепропусности и функционалности постојећих септичких јама. На основу добијене анализе, у сарадњи са надлежним инспекцијским службама, предузети мере за отклањање уочених проблема. За сва домаћинства у обухвату заштићеног подручја прописати обавезу изградње водонепропусних двокоморних јама са техничким пријемом и редовним пражњењем преко овлашћених предузећа, уз посебну контролу активних домаћинстава која држе стоку, у циљу спречавања продора осоке у подземне воде. Провера јама би се вршила слично као и у зонама санитарне заштите за акумулацију Врутци преко надлежног ЈКП „Водовод“ и издавања потврде.

Услед активности у каменолому и радова на изградњи обилазнице, постоји повећан ризик од засипања акумулације Велике бране дробинским материјалом. Такав материјал може угрозити функционалност и безбедност бране, квалитет воде и рибли фонд у акумулацији. Сходно томе, као редовна активност предвиђа се периодично чишћење Велике бране, уз сарадњу надлежних институција и стручних служби.

Једна од приоритетних активности односи се и на обезбеђивање стабилности косина и стенских падина дуж целе клисуре Ћетиње, посебно на критичним деловима Зелене стазе, где често долази до појаве већих и мањих одрона камења изазваних услед обилнијих падавина. Уместо скупог и привременог решења које подразумева редовно кавање стена сваке године, као ефикаснија и дугорочнија мера предвиђа се постављање заштитних челичних мрежа на косинама и изнад тунела. Овакво решење значајно смањује ризик од обрушавања и доприноси безбедности посетилаца.

Одлуком градског већа града Ужица о уређењу кретања свих моторних возила на делу трасе „Старе Ћирине пруге“ („Зелена стаза“) III број 344-288/23 од 23. јуна 2023. године, забрањено је кретање свих моторних возила на траси, изузев моторних возила јавних и јавно - комуналних предузећа и јавних служби уколико постоји потреба за интервентним деловањем (возила МУП - а, хитне помоћи, ЕПС - а, ватрогасних служби и др. јавних предузећа које обављају комуналне делатности или извођача који изводе

радове по налогу Града Ужица). Траса обухвата пут који почиње од старог челичног моста за скокове на Градској плажи преко Турице, ка Великој брани и даље трасом ка Стапарима дуж клисуре реке Ћетиње, закључно са Археолшким парком „Стапарк“.

Управљање отпадом представља континуирану активност Управљача, а односи се на обилазак стазе и локација са постављеним мобилијаром за прикупљање отпада. Одлагање отпада ће се обезбедити ван заштићеног подручја, а сав отпад које се прикупи, биће уклоњен са локације на дневном нивоу. Транспорт отпада ће вршити ЈКП „Биоктош“. Посетиоци ће сав отпад који унесу морати да изнесу са собом, о чему ће чувар заштићеног подручја водити рачуна. Чувар ће бити задужен и да даје кесе посетиоцима.

На две локације ће бити уређена излетишта са могућношћу постављања роштиља (Стапарска бања и Камени вир) на којима ће бити постављене канте за одлагање отпада. Концепција, односно стратегија заштите и развоја ПИО „Клисура Ћетиње“, треба да дефинише основне правце заштите и развоја овог заштићеног подручја тако да се остварују одређени принципи и то: принцип очувања, заштите и унапређења биодиверзитета, принцип дугорочног планирања, принцип интегрално развојне заштите, а то подразумева разраду система финансирања заштите и развоја, обезбеђивање дугорочних координираних научних и стручних истраживања, успостављање информационог система и обуку кадрова који раде на пословима управљања заштићеним подручјима.

7. Приоритетни задаци научно - истраживачког и образовног рада

Полазећи од природних вредности ПИО „Клисура Ђетиње“, дефинисаних мера заштите, приоритетни задаци научноистраживачког и образовног рада су:

1. Мониторинг строго заштићених биљних врста;
2. Мониторинг строго заштићених животињских врста;
3. Истраживање геоморфолошких и културних вредности заштићеног подручја.

Научно - истраживачки рад, културне и образовне активности допринеће афирмацији заштите природе и животне средине, очувања и коришћења природе на принципима одрживог развоја, као и афирмацији националне културе и традиције.

Научно - истраживачки рад ће се заснивати на отпочињању пројеката истраживања и иницирању, уговарању, организацији и подршци спровођења различитих специјалистичких или мултидисциплинарних истраживања, који ће се изводити по посебним пројектима или програмима уз дозволу Министарства заштите животне средине за научно - истраживачки рад.

По својим вредностима ПИО „Клисура Ђетиње“ захтева организовање комплексних истраживања, за чију реализацију је неопходно укључивање надлежних институција стручних и научних организација.

Мониторинг и евидентирање биљних и животињских врста неопходан су предуслов за израду и примену пројеката заштите и унапређења стања дивљих врста биљака и животиња, њихових заједница и станишта.

Основни садржај образовних активности заснивао би се на природној вредности овог подручја. Остваривао би се у сарадњи са заинтересованим странама кроз програме едукације, семинаре, кампове, радионице и др. Образовне активности биће усмерене ка следећим циљним групама: предшколској, школској деци, локалном становништву и посетиоцима овог природног добра.

Приоритетни задаци образовног рада су:

1. Едукација локалног становништва и органа јединице локалне самоуправе у области заштите природних вредности ПИО „Клисура Ђетиње“.
2. Подизање нивоа свести локалне заједнице у циљу очувања геодиверзитета и биодиверзитета.
3. Едукација локалног становништва у области одрживог коришћења шумских плодова, лековитог биља и гљива.
4. Едукација свих популација корисника у области спровођења прописаних режима заштите.
5. Едукација локалног становништва у области одрживог управљања водама и отпадом.

У планском периоду спроводиће се и едукација запослених лица код управљача и то: едукација и усавршавање запослених лица управљача о природним и створеним вредностима заштићеног подручја и законским прописима из области управљања заштићеним подручјима. Едукација би се спроводила кроз семинаре, радионице, предавања и практичан рад на терену.

8. Планиране активности на одрживом коришћењу природних вредности, развоју и уређењу простора

Одрживо коришћење природних вредности подразумева спровођење мера и активности у складу са актом о проглашењу заштићеног подручја. У смислу одрживог коришћења простора управљач има обавезу да осигура неометано одвијање природних процеса, прати кретање и активности посетилаца.

Планом управљања се предвиђа:

- израда урбанистичког плана у сарадњи са надлежним органима Града Ужица и Општине Чајетина. Просторни план града Ужица и Просторни план општине Чајетина дају услове и смернице заштите и развоја заштићеног природног добра „Клисура Ђетиње“. Неопходно је донети скупштинске одлуке (Град Ужице и Општина Чајетина) о приступању изради Плана генералне регулације. Урбанистички план мора бити у складу са Одлуком о проглашењу ПИО и Планом управљања ПИО „Клисура Ђетиње“. У поступку издаје планова, надлежни орган за израду Плана, дужан је да прибави услове заштите природе у складу са чланом 9 Закона о заштити природе.
- Развој и уређење, подразумева како сталне текуће активности у пределу изузетних одлика „Клисура Ђетиње“, тако и повремене посебно планиране задатке и радове.
- Континуирано праћење и истраживање постојећих и потенцијалних загађивача тла и водотокова са превентивним и интервентним мерама заштите.
- Потребно је планирати извођење радова на уређењу и маркирању пешачких стаза, израда и постављање путоказа, набавка и постављање мобилијара - клупе, справе за вежбање, уређење одморишта итд. у сарадњи са планинарским друштвима, локалним самоуправама...
- У циљу туристичке валоризације пећине Мегара, неопходно је планирати и спровести стручна истраживања пећине Мегара као и процене за њену контролисану туристичку валоризацију, уређење безбедног улаза у пећину, као и заштиту самог улаза и унутрашњости пећине. Посебну пажњу потребно је посветити безбедности посетилаца, као и дефинисању модела управљања пећином, у складу са принципима одрживог туризма и заштите природне баштине. Долазак до пећине Мегара могућ је обележеном пешачком стазом број 5-9-1, која се налази у Регистру планинарских стаза Планинарског савеза Србије. Стаза полази од СтаПарка, пролази поред археолошког локалитета "Римско гробље", и укупне је дужине 10,4 km.
- У циљу ефикаснијег управљања, коришћења и унапређења стања, током спровођења Плана, биће формирана и константно ажурирана база података о вредностима заштићеног подручја која ће на систематизован начин приказивати резултате научних истраживања и мониторинга. Посебна пажња ће се посветити ажурирању базе података која омогућава праћење стања изграђености, посебно у контексту нелегалне градње.
- Спречавање активности које могу нарушити вредности предела изузетних одлика, а у случају насталих промена које могу уништити или нарушити основну вредност предела изузетних одлика обавестити Завод за заштиту природе Србије.

- Ограничено коришћење гљива, биљних и животињских врста чије су сакупљање и промет под контролом.
- Изградња, реконструкција и посебно опремање руралних насеља са комуналном инфраструктуром.
- Уређење простора за потребе туризма и рекреације и промоције подручја.
- Иницирање посебних пројеката за уређивање сеоских насеља у близини клисуре за развој сеоског, еко и етно туризма.
- Чување и заштиту амбијенталних вредности и лепоте предела.
- Праћење стања ПИО кроз мониторинг елемената животне средине - као део мониторинга који спроводи град Ужице и општина Чајетина.
- Спречавање непланске и недозвољене сече шуме, као и спречавање уношења алохтоних врста у природно добро.
- Мере заштите и унапређења водних ресурса ПИО спроводиће се у сарадњи са надлежним организацијама и стручним лицима.
- Спроводиће се активности на заштити, очувању и унапређењу фауне.
- Израда елабората заштите од пожара у заштићеном подручју.
- Заштита, очување и одрживо коришћење риболовних вода биће дефинисано Програмом управљања рибарским подручјем, који подразумева контролу квалитета воде на више локација, обележавање рибарског подручја и посебних станишта риба (Сушица - природно мрестилиште пастрмке), мапирање најинтересантнијих локација за рекреативни риболов, као и спровођење мониторинга у складу са Законом.
- Мапирање најинтересантнијих локација за рекреативни риболов.
- Током спровођења Плана, активности ће бити усмерене на картирање одабраних станишта ендемита, ретких и угрожених врста, са посебним освртом на станишта биљних врста са листе Натура 2000. обележавање станишта биљних врста, геоформација како би се посетиоци упознали са њима.
- Развој различитих облика туризма у сарадњи са локалном заједницом, туристичким агенцијама и невладиним сектором.
- Сарадња са Туристичком организацијом Златибор и увезивање понуде ПИО „Клисура Ђетиње“ у њихове туристичке програме и промотивне активности.
- Сарадња са свим релевантним институцијама на свим нивоима.
- Уређење Стапарске бање као локалитета здравствено - рекреативног туризма.
- Обележавање (путокази) локалитета Велика и Мала Градина, пећине Мегара.

У складу са Одлуком Управног одбора Туристичке организације Ужица, проглашено је рибарско подручје „Клисура Ђетиње“, на коју је дата Сагласност од стране Министарства заштите животне средине. Рибарско подручје у оквиру ПИО се користи за рекреативни риболов, у режиму II и III степена заштите и риболов у научно - истраживачке сврхе, док је риболов на локалитету Сушица, у режиму II степена заштите, забрањен. Управљач је добио сагласност Министарства заштите животне средине на Привремени програм управљања. У току је израда Програма управљања РП „Клисура Ђетиње“ (2026 - 2035). По изради Програма биће обележена посебна станишта риба и границе ревира (мушичарски и блинкерашки).

Археолошки парк „СтаПарк“ у Стапарској бањи је отворен за посете 2022. године, први археолошки музеј на отвореном у Западној Србији. Насеље је

интерпретација неолитског насеља Градина, а конципиран је на основу доступне архивске грађе из периода археолошких истраживања локалитета Велика и Мала Градина и по узору на савремене археолошке паркове у свету. Уз стручну водичку службу посетиоци, могу да обиђу поставку у изложбеном делу насеља. Обилазак подразумева причу о неолиту, условима живота и рада у овом периоду, карактеристикама привређивања и обилазак неолитских кућа са сценама које приказују припремање хране у периоду неолита, израду керамике, религијску сцену у неолиту, обраду коже и израде оруђа. Археолошки парк се састоји од полузеमुница и постављених пећи за печење керамике на отвореном. Радно време Археолошког парка је петком, суботом и недељом од 10.30 до 17.00 часова, од краја маја до краја октобра.

Слика 7. Неолитско насеље - СтаПарк

8.1. Мере за унапређење институционалних капацитета управљача

Ефикасна примена Плана управљања условљена је јачањем институционалних капацитета управљача у циљу спровођења свих мера предвиђених Планом. Неопходно је обезбедити стручни и кадровски потенцијал који ће одговорити захтевима заштите и одрживог коришћења природних добара.

Запослено је лице на пословима заштите природе са стеченим високим образовањем на студијама другог степена географског усмерења, које координира пословима заштите и мониторинга заштићеног подручја, обезбеђује поштовање режима и зона заштите, обележавање подручја, координира израду планова управљања и годишњих програма управљања, стратешко планирање, имплементира одредбе просторног плана итд.

Запослено је и једно стручно лице са стеченим високим образовањем на студијама другог степена еколошког усмерења, а на којима је одслушало и положило курсеве из области рибарства или ихтиологије, задужено за израду Годишњих програма управљања рибарским подручјем.

Такође, два лица запослена ради чувања заштићеног подручја (чувари природе, односно рибочувари) са стеченим образовањем четвртог степена, лиценцама рибочувара, ради чувања рибарског подручја. Рибочувари имају својство службених лица. Развој постојећих кадрова вршиће се кроз план стручног усавршавања: учешће на семинарима, радионицама и конференцијама, студијске посете другим заштићеним подручјима и континуирана едукација.

9. Просторна идентификација планских намена и режима коришћења земљишта

Активности усмерене на планским наменама и режимима коришћења земљишта управљач реализује у сарадњи са локалном самоуправом у чијој су надлежности активности из ове области. Поред тога активности ће делом бити усмерене на унапређење и заштиту земљишта, осмишљавањем програма обуке ради стимулисања традиционалне и органске пољопривреде коју ће управљач реализовати у сарадњи са локалном самоуправом, развојном агенцијом, невладиним организацијама и становништвом.

Основни дугорочни циљ у области заштите и коришћења пољопривредног земљишта јесте очување и унапређење услова за одрживи развој пољопривреде, према агроеколошким капацитетима простора и економским интересима локалног становништва, а све у складу са постепеним остваривањем сталног побољшања материјалног положаја пољопривредног становништва и унапређивањем стандарда и квалитета живљења на селу како би се сеоска популација задржала и повећала, економски, културно и социјално ојачала и образовала.

На подручју Предела изузетних одлика „Клисура Ђетиње“ утврђени су режими заштите II и III степена.

Режим заштите II степена, укупне површине 281 ha 26 a 04 m², односно 32,97 % подручја Предела изузетних одлика „Клисура Ђетиње“, утврђује се на локалитету „Суводол - Караичића стене“, на КО Стапари, КО Буар и КО Дријетањ и локалитету „Сушица“, КО Трипкова и КО Стапари.

Режим заштите III степена, утврђује се на површини од 571 ha 87a 39 m², односно обухвата 67,03 % подручја Предела изузетних одлика „Клисура Ђетиње“.

РЕЖИМ ЗАШТИТЕ II СТЕПЕНА - активна заштита, спроводи се на заштићеном подручју или његовом делу са делимично измењеним екосистемима великог научног и практичног значаја и посебно вредним пределима и објектима геонаслеђа“, према Закону о заштити природе.

У II степену заштите могу се вршити управљачке интервенције у циљу рестаурације, ревитализације и укупног унапређења заштићеног подручја, без последица по примарне вредности њихових природних станишта, популација, екосистема, обележја предела и објеката геонаслеђа, обављати традиционалне делатности и ограничено користити природни ресурси на одржив и строго контролисан начин. Закон о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/09, 88/10, 91/10 - исправка, 14/16, 95/18 и 77/21) и Уредба о режимима заштите („Службени гласник РС“, бр. 31/12).

На простору режима II степена заштите забрањује се:

- изградња викендица и других породичних објекта за одмор
- изградња ветрогенератора, соларних електрана, хидроелектрана и других хидротехничких објеката за захватање и транспорт воде за потребе изградње и рада хидроелектрана
- изградња објеката и инфраструктуре за потребе рекреације, угоститељства и туризма
- кретање и паркирање моторних возила изван путева, осим у време шумарских радова, обављања пољопривредне делатности и у друге посебно утврђене службене сврхе

- експлоатација минералних сировина и материјала речних корита, осим планираних радова на уређењу и унапређењу водног режима на начин који неће негативно утицати на очување природних вредности и животне средине
- уношење инвазивних алохтоних врста
- сеча која није у складу са плановима газдовања шумама
- постављање (укуцавање) табли и других обавештења на стаблима
- одношење стеље, лисника и земљишта
- привредни риболов
- камповање и ложење ватре
- паљење вегетације (стрништа, живица и др).

ОГРАНИЧАВА СЕ:

- изградња привремених објеката и унапређење простора за потребе очувања унапређења и презентацију природних и културних вредности и одржавање постојећих објеката саобраћајне, водопривредне и остале инфраструктуре
- спровођење одговарајућих мера противпожарне и противерозивне заштите
- каптирање извора искључиво за потребе водоснабдевања већ постојећих домаћинстава и у друге сврхе од јавног интереса
- риболов рекреативни и научноистраживачки, с тим што се на локалитету „Сушица“ забрањује сваки риболов
- ловство на санитарни лов дивљачи, заштиту и унапређивање популације дивљачи у ловишту и мере на унапређењу станишта дивљачи
- примену хемијских средстава на употребу вештачких ђубрива на обрадивим површинама, а за хемијска средства за заштиту биља уз сагласност министарства надлежног за послове заштите природе
- мере газдовања шумама и шумским земљиштем утврђеним у плановима и основама газдовања шумама којима се обезбеђује умерено повећање под шумским екосистемима и побољшање њиховог састава, структуре и здравственог стања, очување разноврсности и изворности дрвећа, жбуња и осталих биљних и животињских врста у шумским састојинама
- предузимање мера и активности заштите акватичних екосистема од свих видова загађења, промена хидролошког режима и квалитета воде и деградације станишта
- брање и сакупљање флоре и фауне, према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016)
- реинтродукцију ретких и угрожених врста дивље флоре и фауне, као и предузимање мера активне заштите фауне (постављање хранилишта, вештачка гнезда и др.)
- контролисан приступ и боравак посетилаца на одређеним уређеним локацијама.

Режим заштите III степена - проактивна заштита, спроводи се на заштићеном подручју или његовом делу са делимично измењеним и/или измењеним екосистемима, пределима и објектима геонаслеђа од научног и практичног значаја, Закон о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/09, 88/10 и 91/10) и Уредба о режимима заштите („Службени гласник РС“, бр. 31/12).

У III степену заштите могу се вршити управљачке интервенције у циљу рестаурације, ревитализације и укупног унапређења заштићеног подручја, развој села и унапређење сеоских домаћинстава, уређење објеката културно - историјског наслеђа и традиционалног градитељства, очување традиционалних делатности локалног

становништва, селективно и ограничено коришћење природних ресурса и простора уз потребну инфраструктурну и другу изградњу, Закон о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/09, 88/10 и 91/10 - исправка, 95/18 и 77/21) и Уредба о режимима заштите („Службени гласник РС“, бр. 31/12).

На простору режима III степена заштите забрањује се:

- радови и активности који могу имати неповољан утицај на геоморфолошке, хидролошке и педолошке карактеристике, живи свет, животну средину, еколошки интегритет и естетска обележја предела
- промена намене површина која може имати утицај на темељне вредности природног добра
- изградња хидроелектрана и других хидротехничких објеката за захватање и транспорт воде за потребе изградње и рада хидроелектрана
- извођење земљаних, грађевинских и других радова којима се може оштетити, пореметити или угрозити заштићено подручје и његова околина
- руковање отровним, хемијским и другим опасним материјама у природи
- уношење инвазивних алохтоних врста, посебно у шумске екосистеме
- уклањање аутохтоне вегетације
- пустошење и крчење шума, као и чиста сеча шума, која није у складу са законом
- индустријска и индивидуална експлоатација и искоришћавање минералних сировина
- образовање депонија, односно депоновање примарних и секундарних јаловина и одлагање комуналног, индустријског, опасног и другог отпада, као и сточног отпада и конфискација и формирање сточног гробља
- ширење постојећих насеља у правцу подручја за које је утврђен режим II степена заштите
- риболов (рекреативни, санациони и научноистраживачки) на појединим деловима водотока који су значајни за репродукцију
- испуштање непречишћених отпадних вода у површинске и подземне воде и земљиште, као и пречишћених отпадних вода директно у подземне воде преко упојних објеката
- уништавање и предузимање било каквих активности којима би се могле угрозити строго заштићене и заштићене дивље врсте биљака, животиња
- узнемиравање фауне и сакупљање јаја
- оштећење споменика културе и њихово непримерено коришћење, односно промена намене
- изградња септичких јама пропусног типа и свако испуштање отпадних и осочних вода у површинске и подземне воде и земљиште.

ОГРАНИЧАВА СЕ:

- радови и активности ограничавају се на изградњу објеката туристичког смештаја мањег капацитета у традиционалном стилу, инфраструктурне мреже и инфраструктурних објеката у складу са одрживим коришћењем природних вредности, односно унапређење сеоског, рекреативног и излетничког туризма, као и водних објеката за унапређење водног режима и заштиту вода
- изградња викендица и то на рубним деловима заштићеног подручја, уз постојећа насеља

- образовање мањих објеката за управљање отпадом, који служе за сакупљање, складиштење и третман неопасног отпада у рубним деловима. Одлагање отпада је забрањено у границама заштићеног подручја, у складу са законом
- ширење грађевинских подручја и то унутар и око постојећих насеља, односно изградњу индивидуалних стамбених објеката, као и малих привредних објеката
- риболов (рекреативни, санациони и научноистраживачки) у складу са прописима о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда;
- лов - на потребе одржавања оптималне бројности и здравственог стања популација ловних врста, као и ловство
- ловство - на заштиту, управљање, лов, коришћење популација дивљачи у ловишту, очување и мере на унапређењу станишта дивљачи и заштиту, уређивање и одржавање ловишта
- одржавање постојећих пољопривредних монокултура
- сакупљање гљива, дивљих биљних и животињских врста у складу са Правилником о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016)
- ложење ватре на места, одређена за ту намену.

Ограничења и забране утврђена на подручју на којем је одређен режим заштите II и III степена не односе се на вршење геолошких истраживања и експлоатације минералних сировина која су одобрена и изводе се у складу са посебним прописима из области геолошких истраживања и рударства, уколико не утичу негативно на темељне вредности заштићеног подручја.

10. Активности на промоцији вредности заштићеног подручја

Послови везани за промоцију, информисање, популаризацију и маркетинг обављаће се у оквиру свих активности које представљају основну делатност Туристичке организације Ужица. Промотивне активности биће усмерене на становнике града Ужица и општине Чајетина, у циљу подизања свести о вредностима подручја и на шири регион у циљу привлачења већег броја посетилаца.

Савременим дизајном и одговарајућим садржајем промотивни материјал (флајери, карте, водичи, постери, проспекти, разгледнице) доприносе афирмацији подручја и адекватној информисаности заинтересованих туриста, организација и појединаца.

Унапређење и редовно ажурирање веб сајта (са изводима текстова на енглеском језику) биће један од видова промоције ПИО „Клисура Ђетиње“.

Објављивање текстова у дневним листовима, популарним часописима, стручној литератури, значајно ће допринети промоцији вредности ПИО „Клисура Ђетиње“. Тематским филмом, квалитетним ТВ емисијама и кратким спотовима који би се емитовали на националним, регионалним и локалним ТВ станицама, доприноси већој популаризацији.

Полазећи од основних принципа одрживог туризма, управљач ће радити на осмишљавању и развоју пројеката који ће допринети заштити и унапређењу природних и културних вредности подручја на трајној основи, а уважавајући специфичности и промовишући вредности ПИО „Клисура Ђетиње“. Пројекти ће имати за циљ афирмацију, популаризацију заштићених природних добара и активности у њима, а у сарадњи са локалном заједницом и удружењима.

Организовање и учешће у различитим акцијама поводом обележавања Дана заштите природе, Светског дана вода, Светског дана заштите животне средине и других битних датума „еколошког календара“.

11. Студијска (истраживачка), програмска, планска и пројектна документација потребна за спровођење циљева и активности

Законом о заштити природе дефинисане су обавезе Управљача по питању документације коју мора да уради за заштићено подручје, а то је:

- План управљања ПИО.
- Годишњи програм управљања ПИО.
- Извештаје о остваривању Плана управљања и Годишњих програма управљања ПИО.
- Правилник о унутршањем реду и чуварској служби.
- Програм управљања Рибарским подручјем.

Остала документација везана за научно - истраживачки рад и друге активности планиране Планом управљања биће урађена уколико постоји интересовање научних и других организација у складу са условима Завода за заштиту природе Србије.

12. Облици сарадње и партнерства са локалним становништвом и другим власницима и корисницима непокретности

Туристичка организација Ужица као управљач ПИО „Клисура Ћетиње“, у претходном периоду остварила је сарадњу са локалним становништвом, локалном самоуправом, невладиним организацијама, еколошким друштвима, факултетима, Заводом за заштиту природе и другим заинтересованим странама. И у наредном планском периоду планира се наставак сарадње.

Посебно је важно одржавање континуиране сарадње са локалним становништвом и то, пре свега, у смислу едукације и информисања истих о вредностима, значају и могућностима које пружа заштићено подручје ПИО „Клисура Ћетиње“ као и режимима заштите и шта исти значе за уобичајен живот мештана. Локалном становништву потребно је дати и знања о туристичким потенцијалима везаним, не само за заштићено подручје, већ и околину, а у овом смислу мисли се првенствено на сеоски туризам, који је постављен као један од остваривих циљева подручја и шта се у том смислу може пружити домаћинствима и шта могу да понуде на оваквом тржишту.

Сарадња са локалном самоуправом планира се у области реализације заједничких активности на: заштити ПИО „Клисура Ћетиње“, уређењу и презентовању природних и створених вредности; спречавању бесправне градње и уклањању бесправно подигнутих објеката; спречавању загађања реке Ћетиње и др.

Пројекти у области научноистраживачког рада, праћења стања природних и створених вредности, мониторинга, јачања капацитета управљача и заинтересованих страна реализоваће се кроз сарадњу са Заводом за заштиту природе Србије, факултетима, организацијама цивилног друштва и др.

Стимулисање традиционалне пољопривредне производње и подстицање органске пољопривреде ради повећања тржишне конкурентности локалних пољопривредних производа, промовисање руралног и агротуризма, старих заната, кроз адекватну, добро осмишљену обуку, биће начин за успостављање дугорочних партнерских односа локалне самоуправе, управљача са локалним становништвом.

Усклађивање интереса различитих корисника, јавних предузећа, установа, локалног становништва и посетилаца базирано на принципима одрживог развоја, је један од основних приоритета управљача. У циљу остваривања интереса свих заинтересованих органа, организација и јавности, у наредном периоду у сарадњи са надлежним органима Града Ужица и Општине Чајетина и у складу са Законом покренуће се поступак процене утицаја на животну средину.

Основни циљ успостављања и одржавања односа међу заинтересованим странама јесте заштита подручја, поштовање одређеног режима коришћења и стварање услова за бољи развој подручја у функцији заштите. У циљу унапређења заштићеног подручја планира се сарадња са свим заинтересованим и надлежним субјектима, и то:

- Сарадња са надлежним министарствима.
- Сарадња са надлежним органима за заштиту животне средине и одрживи развој Града Ужица и Општине Чајетина.
- Сарадња са другим управљачима заштићених природних добара у Србији.
- Сарадња са стручним установама (Завод за заштиту природе Србије, Завод за заштиту споменика културе, институти, факултети и школе и др.).
- Сарадња са планинарима, извиђачима, еколошким покретима, младим истраживачима, образовним установама, спортским и риболовачким удружењима и др.

- Сарадња са Градом Ужицем и Општином Чајетина.
- Савет корисника заштићеног подручја.

13. Активности и мере на спровођењу Плана са динамиком и субјектима реализације Плана управљања и начин оцене успешности његове примене

Активност, мера	Планирана динамика реализације	Субјекти реализације	Оцена успешности
Израда планске и програмске документације	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са стручним и научним институцијама	Израђена планска и програмска документација
Формирање и редовно ажурирање базе података о вредностима заштићеног подручја	2024- 2033.	Управљач у сарадњи са Заводом за заштиту природе Србије, стручним и научним институцијама	Формирана база података. Систематизоване природне вредности
Утврђивање стања и мониторинг физичко - хемијских и микробиолошких карактеристика вода	2024 - 2033.	Управљач, Завод за Јавно здравље Ужице	Унапређено стање вода
Мониторинг рибљих врста	2024 - 2033.	Управљач, Завод за заштиту природе Србије, Институт за мултидисциплинарна истраживања	Унапређено стање популације рибљих врста
Истраживање и презентација објеката културног и геонаслеђа	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са стручним и научним институцијама	Систематизовани подаци о објектима геонаслеђа
Израда и примена Програма управљања Рибарским подурчјем	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са стручним и научним институцијама и појединцима	Повећање популације аутохтоних риба
Осмишљавање и реализација кампања за подизање свести јавности о вредностима и потреби заштите ПИО „Клисура Ђетиње“	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са другим организацијама	Унапређено стање ПИО
Израда и примена програма за заштиту од елементарних непогода и пожара	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са стручним институцијама	Ефикасна одбрана од елементарних непогода и спречавање пожара
По потреби израда и реализација Програма за унапређење рада чуварске службе	2024 - 2033.	Управљач	Ефикаснији рад чуварске службе
Повезивање и успостављање сарадње са другим организацијама, институцијама и јавним предузећима која	2024 - 2033.	Управљач	Ефикаснија заштита ПИО

управљају заштићеним природним добрима			
Уређење, обележавање нових планинарско - пешачких стаза, у сарадњи са специјализованим удружењима као и њихово редовно и одржавање и чишћење	2024 - 2033.	Управљач, Град Ужице, Специјализована удружења	Унапређење услова за туризам специјалних интереса - активни одмор
Постављање и уређење нових и одржавање постојећих одморишта и мобилијара	2024 - 2033.	Управљач, Град Ужице, Завод за заштиту природе Србије	Унапређење туристичког локалитета
Редовно чишћење и одржавање „Зелене стазе“, њене непосредне близине, као и корита реке Ђетиње	2024 - 2033.	Управљач	Унапређење заштите и очувања ПИО
Промоција ПИО	2024 - 2033.	Управљач	Унапређене и повећане промотивне активности. Повећана препознатљивост заштићеног природног добра ПИО „Клисура Ђетиње“
Евидентирање свих угрожавајућих фактора, дефинисање мера за ублажавање или отклањање истих	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са стручним и научним институцијама и појединцима	Отклањање и ублажавање свих угрожавајућих фактора
Контрола спровођења прописаних режима заштите	2024 - 2033.	Управљач	Контрола спроведена у складу са планом и утврђене неправилности благовремено отклоњене
Осмишљавање и реализација кампања за подизање свести јавности о вредностима и потреби заштите ПИО	2024 - 2033.	Управљач	Реализоване информативно - едукативне кампање о вредностима ПИО и забележено повећано интересовање јавности за активности управљача
Израда и примена плана заштите од ерозије	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са стручним и научним институцијама	Израђен план заштите од ерозије и спроведене мере смањења ерозивних процеса на критичним локацијама

Идентификовање и анализа објеката који су у процесу Озакоњења или су изграђени пре доношења прописа о изградњи и анализа њихових техничких услова у погледу водонепропусности и функционалности постојећих септичких јама	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са стручним и научним институцијама	Идентификовани објекти у процесу озакоњења или који не подлежу озакоњењу и решавање евентуалних проблема у погледу водонепропусности и других техничких услова за пријем постојећих септичких јама.
Израда пројектно - техничке документације за изградњу галерије на делу трасе „Зелене стазе“ на коју утичу радови на обилазници	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са Заводом за заштиту природе Србије, стручним и научним институцијама	Израђена пројектно - техничка документација и реализована изградња галерије у складу са условима заштите природе.
Чишћење Велике бране	2024 - 2033.	Управљач у сарадњи са ЈВП „Србијаводе“, ЈП „Електропривреда Србије“, Заводом за заштиту природе Србије, стручним и научним институцијама	Очишћена акумулација Велике бране од муља и дробинског материјала, побољшан квалитет воде у акумулацији, осигурана безбедност и функционалност бране.

14. Финансијска средства и друге материјалне претпоставке за извршавање поверених послова у управљању заштићеним подручјем и начин њиховог обезбеђења

За реализацију Плана управљања, планирана су средства из следећих извора:

- Средства буџета Републике Србије, односно јединице локалне самоуправе (Града Ужица и Општине Чајетина).
- Средства обезбеђених из пројеката код ресорног министарства и фондова за заштиту животне средине.
- Накнада за коришћење ПИО.
- Прихода које остварује управљач својом делатношћу, у складу са Законом о заштити природе и Одлуком о проглашењу ПИО „Клисура Ђетиње“,
- Донација, поклона и помоћи.
- Других извора у складу са законом.

Динамика извршења и висина потребних средстава за финансирање се утврђује годишњим Програмима заштите и развоја.

План управљања ПИО „Клисура Ђетиње“ спроводи се Годишњим програмом који садржи:

- послове и задатке који се непосредно спроводе у текућој години,
- динамику извршења програмираних радова, послова и задатака и
- неопходна финансијска средства за реализацију Годишњег програма управљања.

На Годишњи програм управљања ПИО „Клисура Ђетиње“, сагласност дају орган надлежни органи за послове заштите животне средине Града Ужица и општине Чајетина.

Поред обезбеђења финансијских средства за реализацију Плана управљања неопходно је да:

- Управљач унапређује рад чуварске службу сагласно Правилнику о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја, Уредби о заштити ПИО „Клисура Ђетиње“; и Правилнику о унутрашњем реду и чуварској служби ПИО „Клисура Ђетиње“.
- Управљач донесе управљачка документа (Програм управљања и др.) и на иста добије сагласност надлежних органа за послове заштите животне средине Града Ужица и општине Чајетина.
- Управљач оствари сарадњу и има помоћ у спровођењу прописаног режима заштите на подручју ПИО „Клисура Ђетиње“ од стране надлежне републичке инспекције за заштиту животне средине, шумарство, ловство и др.
- Програме и пројекте из области заштите, унапређења, промовисања и одрживог развоја ПИО „Клисура Ђетиње“, заједнички раде управљач и Завод за заштиту природе Србије, Министарство заштите животне средине, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Град Ужице, Општина Чајетина и друге научне и истраживачке институције.

Број: 196/2025

Датум: 12.11.2025.

Туристичка организација Ужица

Директор

Данијела Борчевић Арсић